

Maria-Àngels Roque (ed.) -

LES CULTURES DEL MAGREB

Mohammed Arkoun

Tahar Ben Jelloun

Gabriel Camps

Hichem Djaït

Mikel de Epalza

Philippe Fargues

Mohand Khellil

Fàtima Mernissí

Abdelkrim Sekkar

Institut Català
d'Estudis Mediterranis

Barcelona, 1994

INFLUÈNCIES DE LA CULTURA DE L'ÀNDALUS AL MAGREB

MIKEL DE EPALZA

Aquest tema de les influències de la societat andalusina en la societat magrebina a l'Edat Mitjana, molt ampli i complex, es pot exposar de moltes maneres. En la present exposició es presentarà el tema en dues parts, amb la seva respectiva problemàtica.

- A. El marc de les influències de l'Àndalus (la Hispània islamitzada) al Magreb.
- B. La problemàtica de les èpoques en què aquestes influències es produeixen i quan no es poden detectar.

Unes reflexions finals se centraran en el significat propi del que són les influències entre regions i cultures diferents, en el passat i en els nostres dies.

El marc de les influències andalusines al Magreb

Cal tenir en compte, abans de tot, que estem parlant d'un mateix àmbit de civilització, a l'Edat Mitjana. Són dues regions d'una mateixa comunitat político-religiosa i cultural, amb diferències molt lleugeres a la zona central, la mediterrània. És veritat que a les regions muntanyoses del Magreb es parlen les variants de la llengua berber i que a les muntanyes de l'Àndalus també es parlen llengües pre-islàmiques, a més de les llengües foranes que aporten els nombrosos immigrants a aquesta zona central rica. Però, en termes generals, es pot afirmar que hi ha una unitat religiosa, la de l'islam i una unitat lingüística, la de la llengua àrab. Tots dos elements, procedents d'Orient, formen l'element unificador de la societat àrabo-islàmica, a l'orient i a l'occident de l'Àndalus i del Magreb.

Per això els textos àrabs medievals parlen de *les dues illes* de l'occident musulmà: la *jazira* o *illa de l'Àndalus*, envoltada de mars i de la serralada pirinenca, i l'*illa del Magreb*, també aïllada pels mars i el desert del Sàhara.

És també molt significatiu que les anomenin *les dues ribes* (*al-adwatan*): anar a la riba és anar a l'altra riba, sense cap més precisió, de l'Àndalus al Magreb o del Magreb a l'Àndalus. Quan el geògraf onubense Al-Bakri, a mitjan segle XI, enumera els ports mediterranis del Magreb, enumera paral·lelament els ports de la costa de l'Àndalus que es troben davant per davant. El Mediterrani els uneix: no és una barrera o un fossat.

Les ciutats, centres de difusió cultural

Aquest gran àmbit cultural magrebino-andalusí està organitzat, com a l'Orient àrab, per les ciutats. Les ciutats ordenen els espais periurbans i interurbans. Són la seu del poder polític, militar i econòmic. Les ciutats marquen les pautes i els estils de vida, difonen la cultura i imposen les lleis del comerç a la producció agrícola i ramadera de les zones rurals. Els seus mercats i la seva artesanía es proveeixen de la producció forana de primeres matèries, però també és a les ciutats on es coneixen les noves tècniques, especialment de l'aprofitament de l'aigua i de la producció agrícola i ramadera, que s'imposaran a les zones rurals, sempre més tradicionals. La cultura, en tots els seus nivells, es troba dirigida per les ciutats.

Per això cal recordar les principals ciutats del Magreb, que seran els centres culturals en què es produiran les influències i els intercanvis entre l'Àndalus i el Magreb:

Al-Qairawân (Kairouan): la primera capital de l'islam al Magreb, des d'on s'estendrà fins a l'Àndalus; serà capital política i cultural fins a mitjan segle XI, en què és assolada per invasions nòmades.

Fes (Fes): capital primitiva del que serà l'espai marroquí, fundada per andalusins al principi del segle IX, però gresol de tota mena d'ètnies; a partir del segle XI compartirà la seva capitalitat política amb Marràqueix i d'altres ciutats imperials marroquines.

Tunis (Tunis): petita població al costat de l'antiga Cartago (*Qartajannā*), en ruïnes, iniciarà la seva vocació de capital al segle XI, amb una dinastia local; serà capital provinciana de l'imperi almohade amb seu a Marràqueix i es convertirà, finalment, a partir del segle XIII, en capital d'un important Estat mediterrani i port de pas obligat per als andalusins que van i vénen d'Orient.

Bijaia (Bugia): generalment dependent políticament de Tunis, és també ciutat de pas comercial i cultural, al llarg de tota l'Edat Mitjana.

Tilimsan (Tremissèn, Tilimsen): capital comercial, entre el Mediterrani i les rutes saharianes, amb gran importància en els segles XIII i XV, igual que Granada, a l'altre costat del Mediterrani.

Marràkuix (Marràqueix): la capital d'almoràvits i almohades (segles XI-XIII), capital d'un imperi que va arribar a encloure tot l'Occident musulmà, de Saragossa a Trípoli; malgrat la fragmentació d'aquest imperi a mitjan segle XIII, continuarà essent un centre important d'intercanvi i de difusió cultural.

A partir d'aquests grans centres es difondrà la cultura àrabo-islàmica, en la qual participen moltíssims andalusins, emigrants temporals o instal·lats definitivament en terres magrebines.

Les grans etapes de les influències culturals andalusines

Encara que totes dues regions participen de les influències culturals orientals, de les quals depenen en una mesura igual, es pot evidentment afirmar que les influències de l'Àndalus al Magreb s'exerceixen amb els viatgers, en tots dos sentits: en els magrebins que arriben a l'Ànda-

lus i en els andalusins que viatgen al Magreb. Aquests últims són els més importants.

Les emigracions d'andalusins cap al Magreb es canalitzen en quatre corrents diferents:

Els pelegrins vers l'Orient

L'obligació religiosa de la peregrinació o *hajj* a la Meca i la devoció de visitar diversos llocs sagrats de l'islam a l'Orient Mitjà (Mèdina, Jerusalem...) dóna a la societat musulmana una motivació bàsica per als viatges. Aquesta predisposició espiritual va acompanyada de facilitats tècniques i organitzatives per viatjar per terra i per mar, d'infraestructura econòmica per finançar els viatges i d'una uniformitat de vida i de cultura que fan del viatge i del viatger un element essencial de la vida de les societats islàmiques. Els andalusins s'aprofitaran especialment d'aquesta institució, les finalitats espirituals de la qual es complementen amb l'organització d'un profitós comerç entre les diverses regions que el pelegrí-viatger-mercader-i-també-estudiós haurà de travessar.

La institució del viatger-pelegrí és el factor que més influències culturals vehicula entre l'Àndalus i el Magreb, pas generalment obligat, en anar i venir d'Orient. Aquest conducte canalitzarà en un goteig constant les influències de l'Àndalus sobre el Magreb, especialment a través de les seves ciutats portuàries.

La capitalitat de Marràqueix

Quan la nova dinastia dels almoràvits s'instal·la al peu de l'Atlas i als terrenys del desert, no lluny de la costa atlàntica i de l'extrem del Magreb, el nivell cultural àrab i urbà d'aquesta regió era bastant baix. La dinastia reformadora es veurà cada cop més atreta cap a l'Àndalus, on els atacs cristians i el poder dels reis de taifes provoquen una gradual adhesió de la classe social dels teòlegs i alfaquins als reformistes almoràvits, que són cridats a la península.

Amos per les armes i la religió d'immensos territoris, els almoràvits i després els almohades utilitzaran els cultes andalusins per organitzar la seva administració i difondre les ciències, les arts i les tècniques de la cultura àrabo-islàmica, que havien arribat al seu apogeu durant l'època taifal de l'Àndalus.

Per això es pot afirmar que va ser gràcies a la capitalitat de Marràqueix que la influència de l'Àndalus va trobar un nou canal per difondre's arreu del Magreb. Els súbdits andalusins dels sobirans de Marràqueix van influir així tota la societat magrebina.

Granada i les capitals magrebines

En desmembrar-se l'imperi-almohade, a mitjan segle XIII, i perdre's per al poder islàmic la majoria dels territoris de l'Àndalus (Portugal mitjà, Meseta inferior, Vall de l'Ebre, al segle XII; l'Algarve portuguès, Vall del Guadalquivir, regió valenciano-murciana, les Balears, al segle XIII), una veritable onada d'immigrants de l'Àndalus es va tras-

lladar als regnes postalmohades de Granada, Fes-Marràqueix, de Tremissèn i de Tunis. Aquests quatre regnes, amb estructures administratives i culturals molt uniformes, van intercanviar tots els seus productes culturals i els seus més importants corrents intel·lectuals. Aquesta uniformització postalmohade es deurà sobretot als grups d'immigrants andalusins, formats especialment per les classes dirigents, pels literats i els juristes, per l'artesanía urbana de luxe. Aquests són els que constituïran les estructures principals de les capitals magrebines.

La caiguda de Granada, a les acaballes del segle XV, marca la fi de les emigracions andalusines al Magreb, alhora que era també una important injecció de cultura andalusina en la societat magrebina, especialment a Tetuan i la veïna regió marroquina.

L'emigració hispanitzada dels moriscos

A partir del segle XVI, noves onades d'immigrants seran la conseqüència de les persecucions sòcio-religioses dels musulmans a Espanya. Però aquests musulmans «moriscos», com els «mudèjars» de la societat hispànica medieval, estan molt hispanitzats. A més de factors religiosos i culturals heretats dels seus avantpassats de l'Àndalus, portaran a la seva nova pàtria magrebina elements culturals adquirits a la societat cristiana i europea dels regnes cristians, al llarg del segle XVI i en el moment de la massiva expulsió final a l'inici del XVII. És una aportació cultural molt específica dels musulmans de la península a la societat magrebina.

Aquests quatre grans fluxos migratoris s'han de tenir en compte, amb les seves especificitats, en estudiar el marc de les influències de l'Àndalus en el Magreb veí.

Els grans camps d'influències andalusines al Magreb

Abans de tot cal advertir que s'està davant un món àrabo-islàmic medieval molt uniformitzat, en el qual les influències són generalment multidireccionals, amb continus transvasaments en totes les direccions. Així com l'Àndalus rep contínues i importants influències, des del principi, del Magreb oriental (de Kairouan i els ports del Magreb), també influirà en totes les regions magrebines, a partir de les influències que exerceixen les ciutats en el seu *hinterland*.

Sense pretendre ser exhaustius, ni gaire sistemàtics, cal esmentar alguns camps específics, en els quals s'ha pogut provar la influència d'andalusins en la cultura àrabo-islàmica magrebina:

L'urbanisme

Tant a les regions costaneres com a l'interior del país (Fes, Marràqueix, Sigilmassa, Tiaret, Tremissèn, Miliana, Constantina, etc.) van naitent importants ciutats a l'època islàmica medieval en llocs on mai no hi havia hagut centres urbans d'aquesta envergadura a l'antiguitat pre-islàmica.

Aquestes ciutats magrebines, igual que les de l'Àndalus, adoptaran les estructures urbanístiques que la civilització islàmica havia heretat de

les civilitzacions urbanes que l'havien precedit, a l'Orient Mitjà i al Mediterrani, però amb característiques específiques de l'islam centralitat de la mesquita, transferència de certes funcions del fòrum públic —que desapareix— a les portes de la ciutat, esquema radial de les vies de comunicació entre la mesquita central i les portes o accessos a la població, formació de barris comercials al costat de la mesquita i al costat de les portes, etc.

L'Àndalus, ràpidament estructurat per les seves ciutats segons herències hel·lenístiques però també amb el model cordovès, participarà en l'estructuració de l'urbanisme de les ciutats magrebines, en la mesura que aquestes noves ciutats integraran proporcions majors o menors d'immigrants andalusins. Les influències andalusines en l'urbanisme magrebí són particularment evidents a Fes, Marràqueix, Salé-Rabat, Tetuan, Orà, Tremissèn, Alger, Bugia, Tunis i les poblacions on es van instal·lar els moriscos expulsats d'Espanya al segle XVI-XVII, al Marroc (regió de Tetuan, Salé-Rabat), a Algèria (plana de la Mitidja), Tunísia (regió del cap Bon, vall del Medjerda, Zaguà, plana de Bizerta).

Les tècniques de l'aigua

Element fonamental per a tot poblament, i especialment per al poblament musulmà, és l'aigua potable urbana i la d'ús agrícola i artesà. Aquest element és particularment apreciat en regions, com les mediterrànies, on l'aigua no és sempre abundant i on es pateixen freqüents i devastadores sequeres. El Magreb té una certa abundància d'aqüífers, alimentats per precipitacions estacionals i, sobretot, per les neus de les seves altes serralades (especialment a l'Atlas marroquí i el Djurdjura algerià). Però li manquen importants rius, com en certes regions de la costa mediterrània europea. D'aquí que els poblaments i en particular les grans ciutats hagin de tenir en compte l'element aqüífer per a la seva instal·lació i la seva expansió.

L'origen de les tècniques de captació, adducció i emmagatzematge d'aigües urbanes a les ciutats magrebines és objecte de discussions entre historiadors: heretades dels romans?, aprofitament de tradicions locals?, influències de tècniques de l'Àndalus? És molt probable que molts elements s'haguessin donat cita en la solució del problema del proveïment de l'aigua, en una societat tan mòbil i uniformitzada com és l'àrabo-islàmica medieval.

Sembla que es pot documentar una evident influència andalusina en obres de captació i adducció d'aigües a Marràqueix, Tetuan, Alger, Tunis i regió del riu Medjerda. Però és molt probable que andalusins anònims contribuïssin en tota classe d'obres hidràuliques de les poblacions magrebines i de les seves zones periurbanes agrícoles, per al seu profit personal i de les poblacions on s'havien instal·lat.

Organització tècnica de l'administració

Hi ha hagut èpoques, a la història magrebina, en les quals la influència andalusina en l'organització de l'Estat i de la seva administració ha estat molt important. Les dinasties locals del Magreb van saber aprofir-

tar l'experiència d'alts funcionaris immigrants de l'Àndalus per governar eficaçment els seus Estats.

Aquesta influència sembla especialment important amb les dinasties de Marràqueix, de Tremissèn i de Tunis, a partir del segle XI. També s'adverteix, a diversos nivells, en època de mudèjars i moriscos. Institucions gremials de tota classe van ser també estructurades segons models comuns a l'Orient i a l'Àndalus, però amb un pes específic d'experts andalusins, en proporcions difícils de precisar, generalment, per l'escassetesa de documentació.

L'educació de la joventut

Molts andalusins van exercir l'ensenyament al Magreb, especialment els emigrants cultes que transitaven cap als llocs sants del pelegrinatge musulmà o tornaven de l'Orient, i els emigrants de l'Àndalus obligats a deixar les seves terres ocupades pels cristians. Van contribuir així a l'arabització i la islamització d'àmplies capes de la societat magrebina.

La influència educativa es va advertir sobretot en allò que es podria anomenar l'«ensenyament mitjà», basat no sols en les tradicionals ciències alcoràniques i jurídiques, sinó també en la literatura i *lletres del món* (*ādab*). Aquesta educació culta va ser característica de l'ensenyament andalusí a la societat urbana magrebina.

La literatura: l'escola de la naturalesa

És evident que les influències literàries es donen, en el gremi dels literats, en totes les direccions. És difícil d'advertir influències concretes en una activitat tan creativa com és la literatura, amb una base i un patrimoni literari comuns. La rica literatura àrab culta de l'Àndalus evoluciona paral·lelament a la dels centres urbans del Magreb, a mesura que es funden ciutats i s'hi estableixen corts palatines.

Algunes arts literàries semblen haver-se iniciat abans a l'Àndalus que al Magreb, com els poemes musicals que donaran origen a la música andalusina a tot el món àrab. També els productes de l'escola poètica anomenada de la natura van tenir prioritat —i, per tant, probable influència— a l'Àndalus respecte al Magreb.

El dret: el malikisme

L'escola de dret islàmic o *fiqh* dominant a l'Àndalus o al Magreb va ser la malikita, de Mālik Ibn Anas. Aquesta doctrina religioso-jurídica arriba a l'Àndalus, evidentment, des de Kairouan, però aviat evoluciona paral·lelament en totes dues regions, amb influències i préstecs mutus.

En ser una matèria d'estudi de gran importància social, aquestes influències mútues van tenir gran transcendència i múltiples aplicacions. Alguns aspectes puntuals d'aquestes influències doctrinals i pràctiques han estat molt estudiats per historiadors moderns. L'abundant documentació conservada permet, en aquest camp, de precisar bastant les influències de mestres andalusins en juristes magrebins, així com els casos inversos.

Historiadors i geògrafs

Els escriptors àrabs en les ciències de la història i de la geografia són tan abundants a l'Àndalus, des dels primers temps de la instal·lació de l'islam a la península, com més tard al Magreb. Totes dues tradicions científiques s'alimenten de notícies i d'informadors de totes les ribes del Mediterrani, amb exemples de filiacions i influències que han estat a vegades analitzats pels especialistes moderns.

La reflexió sociològica: Ibn Khaldun

L'historiador i polígraf Ibn Khaldun (final del segle XIV) és autor d'unes reflexions molt originals sobre la història, especialment en el món àrab medieval. D'ascendència sevillana, va néixer a Tunísia i va arribar a ser ministre a Granada i a d'altres capitals magrebines, abans de viatjar a l'Orient, on va morir. És un exemple de la unitat i la uniformitat de les societats postalmohades de l'Àndalus i el Magreb.

Les seves reflexions es basen en models molt diversos, però no hi ha dubte que si el model polític magrebí va dominar en les seves idees sobre el poder renovador dels nòmades sobre les societats urbanes (exemple de fatimites, zírides, almoràvits i almohades, entre d'altres), va ser segurament el model andalusí de la dinastia omeia i les dinasties taifals el que va inspirar també la seva teoria de les generacions de governants (fundadora, assentadora, liquidadora).

Una influència teològica recurrent: Ibn-Hazm de Còrdova

Ibn Hazm de Còrdova (primera meitat del segle XI) és un dels pensadors més originals de l'Àndalus. La seva producció escrita abraça sobretot la teologia, la biografia del Profeta, la literatura didàctica, la poesia, el dret musulmà i els comentaris de l'Alcorà. Els seus escrits no es van difondre gaire en el món islàmic, però la seva doctrina (el «zahirisme» o tendència a atendre només al sentit clar i aparent del text alcorànic) ha influït de manera recurrent en diversos moviments teològics del món islàmic.

El seu deixeble principal, Az-Zubaidí, només va passar pel Magreb de camí cap a l'Orient. Però el fundador de la doctrina almohade, el *mahdí* Ibn Tumart, va aplicar el zahirisme en la interpretació de nombrosos textos de l'Alcorà. Més tard, a la segona meitat del segle XVI, el moviment «dels andalusins», al Marroc, també va invocar la doctrina zahirita d'Ibn Hazm per a les seves reformes religioses, reprimides sagnantment pel poder. La tendència a simplificar les interpretacions alcoràniques, per reformar l'islam és recurrent a l'islam Al Magreb, en particular, invoca sovint el precedent i les argumentacions del teòleg cordovès del segle XI.

El sufisme

El sufisme o mística islàmica va tenir i continua tenint molta importància en la religiositat de molts musulmans, en la seva forma culta o popular, individual o associativa. Les seves primeres manifestacions docu-

mentades es van produir amb Ibn Massarra de Còrdova, però es van desenvolupar amb grans noms com Ibn Arabí de Múrcia, Ibn Abbad de Ronda i d'altres. Confraries com la dels Sid-Bono de Benifato (muntanya alacantina) van tenir molt d'èxit a Granada i, més tard, al Magreb. Tots aquests moviments religiosos de l'Àndalus van perdurar al Magreb, alguns fins als nostres dies, com els poemes místics d'Aix-Xúixari de Granada, que es conserven en la música andalusina, magrebina i oriental.

La devoció al Profeta: el cadí Iyad

Un aspecte particular de la devoció religiosa islàmica medieval, fins als nostres dies, és la creixent devoció a la persona del profeta Mahoma (Muhàmmad). La festa que commemora el seu naixement (*Al-Màulid an-Nàbawi*) arriba a l'Àndalus des del Magreb, al segle XII, però és un andalusí de Ceuta, el cadí Iyad, magistrat a Còrdova i Granada, el qui escriu el millor tractat sobre les qualitats del Profeta de l'islam clàssic islàmic de devoció religiosa a l'Orient i al Magreb: el *Kitab aix-Xifà fi huquq al-Mustafà*. El cadí Iyad és un exemple més de la simbiosi cultural entre l'Àndalus i el Magreb.

Astronomia, medicina i d'altres arts i tècniques

Ciències i tècniques de la civilització àrab medieval van ser cultivades al Magreb i a l'Àndalus. Però és sobretot a l'època almoràvit i almohade que la cort de Marràqueix atreu aquests savis, entre els quals cal esmentar especialment el filòsof i metge Averrois (Ibn Ruixd), l'astrònom Ibn al-Bannà de Marràqueix, influït pel madrileny Maslama al-Majrití i d'altres l'Àndalus i la família de metges sevillans Ibn Zuhr (coneguts a Castella amb el nom d'Avenzoar).

Les tècniques hispàniques del Renaixement europeu

Un altre camp immens d'influències peninsulars en la societat magrebina es va produir al llarg de l'exili de moriscos hispanitzats del segle XVI i XVII. Van exportar tècniques i estils de vida europeus a les ciutats magrebines i els seus territoris periurbans, paral·lelament a l'acció europeïtzant de molts europeus que es van islamitzar i van obtenir llocs importants a les societats magrebines durant la mateixa època, especialment a les regències dependents dels turcs otomans, a Alger, Tunis i Trípoli.

Aquestes influències, que han estat objecte d'importants estudis recents, es detecten a l'agricultura, la construcció, el poblament rural periurbà, les comunicacions terrestres, les tècniques militars, la navegació, les artesanies especialment tèxtils, etc.

El Magreb, hereu de l'Àndalus

Encara que la cultura magrebina no s'alimenta tan sols d'aportacions andalusines, en reconeix les influències. En haver desaparegut l'Àndalus, en desaparèixer el poder polític musulmà a la península i haver estat expulsada tota la població musulmana d'Espanya, els magrebins se senten hereus espirituals de l'Àndalus i de la seva civilització àrabo-islà-

mica. Aquesta «nostàlgia de l'Àndalus», aquesta reivindicació del valor civilitzacional d'aquella civilització brillant, l'herència de la qual reivindiquen, forma part de la personalitat més íntima de la societat magrebina actual. És també un dels llaços històrics més freqüentment invocats en les relacions entre el Magreb àrabo-islàmic i l'Espanya actual, com a part d'Europa i pont que va transmetre valors i sabers diversos a l'Europa occidental.

Per què les influències es detecten més en unes èpoques que en d'altres

Al llarg de més de nou segles de relacions entre els musulmans de l'Àndalus i els musulmans del Magreb, hi ha alguns períodes en què es tenen més testimonis d'influències dels andalusins que en d'altres. Aquestes variacions es poden sintetitzar amb relació a cinc períodes diferents, on actuen tres factors també diferents, que són els que cal tenir en compte per comprendre millor aquestes influències i el seu abast.

Període omeia

Abrança el període del govern suprem de sobirans de la dinastia dels omeies a l'Àndalus: govern del califat omeia de Damasc (primera meitat del segle VIII), emirat omeia de Còrdova (fins a l'inici del segle X) i califat omeia de Còrdova (fins a l'inici del segle XI).

En aquest període, hi ha influències mútues entre l'Àndalus i algunes regions més arabitzades i islamitzades del Magreb: Ifríqiya (l'actual Tunísia, regió de Trípoli, Algèria nord-oriental) i les ciutats costaneres del Magreb. Només dues ciutats interiors del Magreb mitjà (Tiaret) i del Magreb extrem (Fes) tenen influències importants de l'Àndalus en aquest període. Tot l'interior muntanyós, poc arabitzat i encara molt tradicionalment berber, de llengua i d'estructures socials, sembla impermeable a influències andalusines.

Període taifal

Correspon als regnes de taifes peninsulars, però també a petits Estats semblants al Magreb, al llarg del segle XI. Els intercanvis són continus entre totes dues regions, però tampoc no es detecten importants influències culturals, perquè les dues regions formen part d'un mateix univers civilitzacional, orientat, encara que els poders polítics influents hagin estat els fatimites des del Caire i els omeies des de Còrdova. Les regions muntanyoses berbers continuen resistint-se a influències foranes, ja sigui des de les ciutats arabitzades del Magreb, ja sigui des de l'Àndalus.

Període almoràvit i almohade

Aquest període abraça des de la fi del segle X fins a mitjan segle XII. Totes dues dinasties són d'origen berber, ocupen políticament i directament les regions muntanyoses berbers del Magreb i actuen d'una manera eficaç per integrar la població berber del Magreb dins l'univers

àrabo-islàmic del Mediterrani, el de l'Àndalus, el d'Ifríqiya i el de les ciutats arabitzades i arabitzadores de la resta del Magreb. Els almohades arriben a escriure textos religiosos i històrics en berber amb escriptura àrab, per accelerar el procés d'arabització i d'islamització dels berbers.

En aquest període, la influència andalusina és molt important com a agent d'arabització cultural del poder magrebí d'almoràvits i almohades. Una emigració selectiva d'andalusins, de funcionaris administratius i de tècnics diversos, s'instal·la a Marràqueix i en d'altres poblacions magrebines dels territoris almoràvits i almohads.

Període postalmohade o granadí

Comprèn els segles XIII-XV, quan l'imperi almohade es desmembra en quatre regnes o soldanats (Granada, Fes-Marràqueix, Tremissèn, Tunis), culturalment uniformes, amb intercanvis mutus múltiples i permanents, pel fet de pertànyer a un mateix àmbit cultural.

La influència andalusina en la societat magrebina es deu essencialment a la massa d'immigrants que la caiguda en mans de cristians d'àmplies regions de l'Àndalus empeny cap al Magreb. És sobretot de classes altes i població urbana, que accentuaran el caràcter cultural àrab de la societat magrebina postalmohade.

Període mudèjar i morisc

Comprèn un ampli període en què hi ha un goteig de la població musulmana dels regnes cristians cap al Magreb veí: mudèjars del segle XII a l'inici del XVI, moriscos del XVI i començament del XVII. És població que ha conviscut amb els cristians europeïtzats i n'ha adoptat les formes de vida i els sabers, en graus divesos. La seva influència —com ja s'ha dit— es caracteritzarà precisament per aquest element europeïtzant que portaran a les seves noves pàtries magrebines.

Tres factors fonamentals per a les influències andalusines

L'emigració

El principal factor per mesurar la influència de la cultura de l'Àndalus en la cultura del Magreb és, evidentment, l'emigració. Ja sigui el goteig dels viatgers-pelegrins-comerciants, ja sigui l'emigració dels andalusins expulsats de les seves terres pels cristians, són aquests immigrants els que més directament aporten elements culturals nous de l'Àndalus a certes regions del Magreb.

Caldria afegir, així mateix, en el factor migratori, la influència de l'Àndalus en magrebins que viatgen a la península: intel·lectuals en viatges d'estudis; funcionaris amb càrrecs públics a ciutats andalusines; militars en exèrcits instal·lats a l'Àndalus; viatgers diversos. De retorn a les seves terres d'origen, devien aportar segurament elements de la societat àrabo-islàmica andalusina que havien conegut.

La uniformitat cultural

Un segon factor per a mesurar les influències andalusines al Magreb és la uniformitat cultural que hi havia generalment entre totes dues regions, almenys entre les zones més arabitzades i islamitzades de l'Àndalus i del Magreb. Aquesta unitat en l'àmbit cultural fa particularment difícil d'assenyalar influències, ja que són mútues en aquest univers àrabo-islàmic medieval del Mediterrani occidental.

La receptivitat cultural

Finalment, un tercer factor condiona les influències culturals de l'Àndalus al Magreb: la receptivitat. Hi ha sectors socials, regions i períodes que no són receptius d'influències andalusines pel fet de no tenir una estructura suficient i adaptada per a rebre-les (llengua, educació, economia, comerç, tècniques, etc.).

L'estudi d'aquest factor de receptivitat planteja interessants reflexions sobre el nivell mínim per a rebre influències i sobre l'enriquiment que aquestes influències representen per al qui les rep, molt més que no pas per al qui les dona.

Una reflexió final sobre les influències

La mateixa noció d'«influència», que es troba al fons d'aquest petit estudi, mereix una reflexió. Quan es tracta d'influències entre països o entre grups humans diferents, moltes vegades va unida a la noció de «superioritat» de l'influent sobre l'influit, com un líquid que *fluïx* de dalt a baix per la llei de la gravetat, o com un ric que pot donar a qui no té res perquè ell sí que en té.

Per això a vegades els estudis de les influències històriques provoquen sentiments col·lectius de rebuig o de superioritat, que no s'haurien de produir, entre aquells que es consideren descendents dels influits o dels influents.

Una visió equilibrada, objectiva i justa de la història ha d'intentar veure les influències històriques com a fets del passat, d'enriquiment mutu dels pobles. Els mecanismes de les influències no depenen sobretot de la superioritat cultural —ja s'ha vist en alguns exemples andalusino-magrebins—, sinó d'altres moltíssims factors individuals i socials, particularment de la capacitat individual i social de millorar aprenent dels altres.